

Novi nadgrobni natpisi na vlaškom u istočnoj Srbiji¹

Monica Huțanu i Annemarie Sorescu-Marinković

U ovom radu ukazujemo na nekoliko odlika jezičkog pejzaža groblja istočne Srbije, a fokus analize je pojava epitafa na vlaškom, manjinskom govoru čija se kodifikacija i standardizacija naglo razvijaju u poslednje vreme. Pojava epitafa i drugih javnih natpisa na vlaškom, od 2005. na ovamo, verovatno je rezultat ovih mera ili opštejezičke i sociolingvističke klime. U metodologiji prikupljanja i analize podataka nismo se držale kvantitativnog pristupa koji se obično koristi u studijama jezičkog pejzaža, pošto smo smatrale da samo kvalitativna perspektiva može da pruži relevantne rezultate u našem konkretnom slučaju. Iako je sama pojava natpisa na vlaškom za sada beznačajna iz statističkog ugla (našle smo samo sedam takvih natpisa), ona je svakako simptomatična budući da „to što je statistički beznačajno može biti znak važne promene“ (Blommaert 2013: 46). Uprkos činjenici da je jezik Vlaha jedva vidljiv u jezičkom pejzažu groblja, što je odraz celokupne demografske i sociolingvističke situacije vlaške zajednice, prisustvo vlaških natpisa u javnom prostoru groblja predstavlja poseban znak napretka u odnosu na prethodne godine. Epitafi imaju uglavnom simboličku vrednost i koriste se kao markeri identiteta ili kao podrška za legitimisanje manjinskog govora. U severoistočnoj Srbiji još uvek ne postoje zvanični propisi u vezi sa korišćenjem vlašskog u javnom prostoru, bez obzira na njegovu standardizaciju. Stoga ostaje da se u narednim godinama vidi kako će se ovi prvi koraci nastaviti i da li će prisustvo manjinskog jezika u javnom prostoru moći da ospori postojeće stereotipe, deluje na percepciju većine i podrži korišćenje jezika u više domena.

Ključne reči: jezički pejzaž, epitafi, nadgrobni natpisi, vlaški jezik, rumunski jezik, Vlasi, istočna Srbija

Istraživanje manjinskih jezika se uglavnom bavi jezičkim kontaktima i njihovim posledicama, zamenom jezika i pokušajima njenog sprečavanja, planiranjem korpusa, statusa i obrazovanja, jezičkom politikom i jezičkim pravima. Tek nedavno su istraživači počeli da obraćaju pažnju na vidljivost manjinskih jezika

¹ Prilog je rezultat rada na projektu *Jezik, folklor i migracije na Balkanu*, br. 178010 koji finansira Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

u javnom prostoru, u zvaničnim i nezvaničnim kontekstima, kao i na vezu između jezičkog pejzaža i jezičke vitalnosti, statusa i stepena prestiža manjinskih jezika (Barni, Bagna 2010; Cenoz, Gorter 2006; Landry, Bourhis 1997; Gorter, Marten, Van Mensel (ur.) 2012; Tufi 2016).

U ovom radu ćemo ukazati na nekoliko karakteristika jezičkog pejzaža koji odlikuju groblja istočne Srbije. Fokus analize će biti na sasvim recentnom fenomenu – na pojavi epitafa na vlaškom, manjinskom govoru čija se kodifikacija i standardizacija naglo razvijaju u poslednje vreme. Uspostavljanje zvaničnog grafičkog sistema za vlaški jezik, objavljivanje raznih prevoda na vlaški, kao i odluka o standardizaciji vlaškog (septembra 2015) svedoče o tome da članovi ove zajednice sada otvoreno izražavaju svoj etnički i jezički identitet (više o tome u: Hušanu i Sorescu-Marinković 2015). Pojava epitafa i drugih javnih natpisa na vlaškom ili na rumunskom verovatno je rezultat ovih mera ili opštejezičke i sociolingvističke klime, ali istovremeno može biti i okidač za promene. Kao što je već bilo primećeno, jezički pejzaž odražava relativnu snagu i status raznih jezika u specifičnom sociolingvističkom i višejezičnom kontekstu, ali u isto vreme doprinosi izgradnji istog tog sociolingvističkog konteksta, utičući na način na koji ljudi percipiraju status raznih jezika (Cenoz, Gorter 2006: 67–68).

Što se metodologije prikupljanja i analize podataka tiče, nećemo se držati kvantitativnog pristupa koji se obično koristi u studijama jezičkog pejzaža. Iako priznajemo značaj kvantitativnog metoda zbog njegovog kontekstualizovanog, komparativnog i dijahronijskog potencijala (Blackwood 2015), smatramo da u našem konkretnom slučaju samo kvalitativna perspektiva može da pruži relevantne rezultate. Stoga ćemo se u ovom radu baviti samom pojavom natpisa na vlaškom ili na rumunskom, kao sasvim novom pojavom. Ona je, za sada, iz statističkog ugla potpuno beznačajna (našli smo samo sedam takvih natpisa), ali je svakako simptomatična budući da „to što je statistički beznačajno može biti znak važne promene“ (Blommaert 2013: 46).

1. Jezički pejzaž groblja

Epitafi i natpisi na nadgrobnim spomenicima imaju značajan udeo u jezičkom pejzažu ruralnih zajednica istočne Evrope, gde su veoma retki drugi natpisi (v.: Sikimić i Nomachi 2016). Za razliku od zapadne Evrope, gde preovlađuju minimalne oznake na spomenicima kao znak samouzdržavanja koje karakteriše katoličku i luteransku tradiciju, pravoslavni epitafi istočne Evrope mogu biti veoma dugački, složeni i inventivni. U zbirci novih srpskih epitafa iz druge polovine 20. veka *Književnost na groblju*, Ivan Čolović primećuje da „u sredinama gde društvena komunikacija obuhvata i javno verbalno, a posebno pismeno, ispoljavanje ličnih emocija, pretvaranje šturog nadgrobnog natpisa u epitafski komentar predstavlja postupak kojim se potvrđuje pripadnost sredini“ (1983: 11). Čo-

lović smatra da je ovaj obnovljeni običaj sredstvo za isticanje ugleda među članovima zajednice, ali i da u isto vreme postaje masovni trend. Prema njegovom mišljenju glavni razlog za postavljanje epitafa na nadgrobnim spomenicima je „postojanje jednog obrasca društvene komunikacije na našem tlu, koji ne samo što dozvoljava nego i preporučuje javno verbalno ispoljavanje emocija, i to ne jedino u vezi sa smrću“ (1983: 10).

U kontekstu groblja kao prostora u kom se ukrštaju privatni osećaji i javno ponašanje (Woodthorpe 2010: 117) otvara se pitanje publike takvih natpisa: ko su prolaznici koji čitaju epitafe i za koga su oni napisani? Posetioci groblja „često čitaju natpise na nadgrobnim spomenicima sa kojima nemaju lične veze: takvi natpisi su istovremeno intenzivno lični i očigledno javni“ (Walter i Gittings 2010: 172).

U kontekstu višejezičnih zajednica nadgrobni natpisi su „pokazatelji jezičkog prestiža, smene i smrti jezika“ (VanDam 2008: 31). Oni su usmereni na posebnu publiku samim izborom jezika koji koriste i obraćaju se članovima određene jezičke (i etničke) zajednice, tako da njihova simbolična funkcija prevaziilazi informativnu. Tako svestan izbor jezika nadgrobni natpisa predstavlja u stvari izjavu o etnicitetu. U novije vreme istraživači zapažaju potencijal i etničku vrednost nadgrobni natpisa. Francis, Kellaher i Neophytou (2005) smatraju da su groblja jedan od mnogih prostora na kojima se čuva etnički identitet i primećuju da etnička groblja mogu imigrantima služiti kao zamena za domovinu. Eva Ekert, koja je analizirala očuvanje jezika i etniciteta kod Čeha u Teksasu, SAD, zaključuje da, osim dokumentovanja sinhronijske i dijahronijske upotrebe jezika, natpisi na nadgrobni spomenicima „registruju promene koje odražavaju društveni obrazac jezika u datoj zajednici“ (Eckert 1998: 205). Istraživanje groblja u multikulturalnom i višejezičnom graničnom području između Letonije i Belorusije takođe je pokazalo da ovaj tipičan segment javnog prostora otkriva osnovne etničke, jezičke i verske promene (Burima 2015). Rodika Kolta je, sa druge strane, ponudila moguće načine raščitavanja groblja u multietničkim zajednicama Transilvanije, u Rumuniji, među kojima – istorijski, verski, etnografski i etnički (Kolta 2014). Biljana Sikimić i Motoki Nomachi, govoreći o grobljima Banatskih Bugara u Vojvodini, primećuju: „Stepen vidljivosti manjinskih jezika – ali i stanje njihove ugroženosti i socijalnog statusa – u multietničkim ruralnim zajednicama Balkana, pored klasičnih sociolingvističkih i antropološko-lingvističkih metoda, veoma dobro se može sagledati na lokalnom groblju“ (Sikimić i Nomachi 2016).

2. Epitafi na vlaškom i na rumunskom u Srbiji

Do sada se samo mali broj istraživača bavio upotrebom rumunskog standarda ili lokalne varijante na nadgrobni natpisima u Srbiji. Virđinija Popović i

Ivana Janjić u svojoj analizi upotrebe rumunskog jezika na nadgrobnim spomenicima u vojvodanskom selu Seleuș ukazuju na dominaciju lokalnog rumunskog govora u odnosu na standardni, na česte pravopisne greške i uticaj srpskog pravopisa (Popović i Janjić 2013). Biljana Sikimić u sažetoj analizi sociolingvističkog statusa Rumuna u Srbiji govori o jezičkom pejzažu groblja u nekoliko naselja sa rumunofonom populacijom (2011). Rumunski etnolog Emil Crkomniku prvi pominje postojanje nekoliko nadgrobnih spomenika u istočnoj Srbiji gde su epitafi napisani na vlaškom; on takođe objavljuje i fotografiju jednog takvog spomenika (Țîrcomnicu 2015: 29).

Upotreba vlaškog govora ili standardnog rumunskog na nadgrobnim natpisima sasvim je nova pojava, kao što je to, uostalom, i upotreba vlaškog u pisanom obliku. Vlasi istočne Srbije koriste nekoliko arhaičnih govora rumunskog jezika (Sikimić 2005; Petrović-Rignault 2005), koji su prožeti srpskim neologizmima. Mada su ova dva govora u dugogodišnjem kontaktu, srpski uticaj je izrazit jedino na nivou leksike. Sve do skora nije postojao vlaški jezički korpus, a Vlasi nisu mogli da se školuju na maternjem jeziku. Bez osnovnih jezičkih prava, sa osporavanim identitetom i niskim lingvističkim prestižom, vlaška zajednica danas sve ređe koristi svoj jezik u različitim sociolingvističkim kontekstima (Huțanu i Sorescu-Marinković 2015). Ostaje da se vidi da li će noviji pokušaji jezičkog planiranja, među kojima je i paralelno uvođenje izbornih predmeta Vlaški jezik sa elementima nacionalne kulture i Rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture u osnovne škole, moći da promene ovaj trend.

Na osnovu obavljenih terenskih istraživanja možemo pretpostaviti da upotreba vlaškog na nadgrobnim spomenicima počinje oko 2005. godine. Terensko istraživanje na kome se zasniva ovaj prilog obavljeno je aprila 2016, kada smo posetile četiri opštine istočne Srbije sa vlaškim stanovništvom (Kučevo, Negotin, Kladovo i Majdanpek) i vizuelno dokumentovale promene jezičkog pejzaža pod uticajem vlaškog, tačnije pod uticajem razvoja standarda i rasta prestiža ovog manjinskog jezika. Međutim, pošto je prikupljena fotografska građa prilično oskudna, u ovom radu ćemo koristiti i fotografije dobijene od drugih istraživača, odnosno od etnografa Pauna Es Durlića iz Majdanpeka i od etnologa Emila Crkomnikua iz Bukurešta, kojima i ovim putem još jednom zahvaljujemo.

U tekstu koji sledi analiziraćemo nadgrobnje natpise na vlaškom ili na rumunskom iz perspektive njihove funkcije i publike kojima su namenjeni, zatim – inicijatore takvih natpisa, upotrebu latinice ili ćirilice, rumunskog standarda ili vlaškog govora.

Prvo, očigledno je da je ciljna publika ovih nadgrobnih natpisa lokalna vlaška zajednica. Sa druge strane, u skladu sa distinkcijom koju su uveli Landry i Bourhis (1997), javni natpisi imaju dve osnovne funkcije: informativnu i simboličku. Dok je funkcija zvaničnih, *top-down* natpisa obično informativna, osnovna funkcija epitafa je simbolička kako u oblasti o kojoj govorimo, tako i šire. S obzirom na to da ne postoje zvanična politika i/ili propisi koji regulišu upotrebu

vlařkog, odnosno rumunskog u javnom prostoru istočne Srbije, a činjenica je da su svi Vlasi dvojezični, upotreba vlařkog ili rumunskog nema za cilj samo da pruţi informacije, već da promoviše i legitimiše upotrebljenu varijantu i njene govornike.

U celoj Srbiji, a tako je i u istočnoj Srbiji, tradicija podizanja nadgrobnog spomenika sebi „za života“ veoma je rasprostranjena. Kod Vlaha istočne Srbije ovaj običaj se moţe povezivati sa daćom (*pomana*) za života, ili čak sahranom koju sam sebi organizuje budući pokojnik, a koji verovatno ima svoje korene u ruralnoj Olteniji (Rumunija). Podizanje sopstvenog spomenika je postala široko rasprostranjena pojava u periodu nakon masovne radne migracije prema zapadnoj Evropi šezdesetih godina 20. veka, kada su ljudi postali svesni činjenice da njihova deca neće moći da za njih obave neophodne posmrtno rituale. Takođe, pojava je karakteristična za oblasti u kojima vlada sistem jednog deteta ili u porodicama bez naslednika.

Upotreba vlařkog ili rumunskog na nadgrobnim natpisima svesna je i promišljena i ukazuje na „samoidentifikaciju kroz jezik“ (Yigezu, Blackwood 2016: 140). Većina nadgrobnih spomenika koje predstavljamo u nastavku upravo je takve vrste.

Iako je prerano donositi bilo kakve zaključke, a budući da smo do sad identifikovale samo nekoliko nadgrobnih natpisa na vlařkom u istočnoj Srbiji, oni mogu biti svrstani u nekoliko kategorija.

2.1. Vlařki hipokoristici i patronimi

U prvu kategoriju nadgrobnih spomenika sa vlařkim/rumunskim natpisima spadaju spomenici na kojima je na jednoj strani uklesano zvanično srpsko ime pokojnika, dok su na drugoj strani vlařki hipokoristik i patronim. Ova indeksirana upotreba vlařkog daje natpisu simboličnu funkciju obeleţavanja etnolingvističkog i kulturnog identiteta pokojnika, odnosno osobe koja je podigla spomenik. Pošto su u većini slućajeva Vlasi u svojoj zajednici poznati isključivo po vlařkom patronimu (i po vlařkom nadimku), ova vrsta natpisa takođe ima informativnu funkciju, ali samo za lokalnu vlařku zajednicu. Ovakvi dvostruki natpisi ukazuju na dvostruki identitet pokojnika, o kome se već duţe vreme govori u antropološkoj literaturi (up. npr. Dimitrijević-Rufu 1994).

U dva slućajeva vlařki patronim i hipokoristik je napisan ćirilicom: *Љана ши Костика Алчони* (Ljana i Kostika Ćonin, sl. 2) i *Алу Дронда* (Dronđin, sl. 4), kao i zvanična srpska imena na drugoj strani spomenika: *Кикић Јелена Коста* (sl. 1) i *Коловљановић Душан Душанка* (sl. 3).

Slika 1: Nadgrobni spomenik iz Dušanovca, opština Negotin.

КІКІЧ
ЈЕЛЕНА
1930–2009
КОСТА
1929–2...

Slika 2: Nadgrobni spomenik iz Dušanovca, opština Negotin

ЉАНА ШИ КОСТИКА АЉЧОНИ

Na jednoj strani spomenika se nalazi fotografija, a na drugoj gravura žene u građanskoj venčanici, sa velom.

Slika 3: Nadgrobni spomenik iz Dušanovca, opština Negotin

Душан
1947-20
Коловљановић
Душанка
1946-20

СП ПОД САМИ СЕБИ ЗА ЖИВОТА - ДРОНДА

Slika 4: Nadgrobni spomenik iz Dušanovca, opština Negotin

Алу дронда

Naišle smo i na vlaški patronim napisan latinicom: *Almiri* („Mirin“), na nadgrobnom spomeniku na kome je zvanično srpsko ime takođe napisano latinicom: *Dragić* (Sl. 5).

Slika 5: Nadgrobni spomenik iz Dušanovca, opština Negotin

DRAGIĆ – ALMIRI
LJUBA
1945–
MILA
1948–

Etnički identitet je dodatno podvučen fotografijom i gravirom žene u vlaškoj narodnoj nošnji, koja inače danas više nije u svakodnevnoj upotrebi. Muškarac, sa druge strane, nosi obično gradsko odelo.

2.2. Formulativni i „tehnički“ natpisi na vlaškom

Na gotovo svim analiziranim nadgrobnim spomenicima detalji u vezi sa osobama koje su podigle spomenik bili su na srpskom, verovatno zbog već postojećeg kamenorezačkog šablona. Ipak, na jednom spomeniku je „tehnički“ natpis („Ovde počiva“, „Spomen podižu“ itd.) na vlaškom i to latinicom (sl. 6).

Slika 6: Nadgrobní spomenik iz Manastirice, opština Petrovac na Mlavi

MIODRAG
AMURIT 2010A
SUPT PIATRA ASTA
DORME MILĂ
PIATRA A PUSO
SOŢIA BRANKA
COPILU MIRKO
NORA GORDANA
ŞI NIEPOŢI²

BRANKA
SUPT PIATRA ASTA
DORME BRANKA
PIATRA A PUSO
FATA JORDANA
ZINERU DEIAN
ŞI NIEPOŢI³

2.3. Personalizovani epitafi na vlaškóm

U svojoj zbirci novih epitafa Ivan Čolović napominje da dok samo podizanje spomenika kao trajnog obeležja mesta pokojnikove „večne kuće“ predstavlja „prećutno prihvaćenu moralnu obavezu, ispisivanje epitafa nije u tom smislu obavezno, on je fakultativni element spomenika, stvar slobodnog izbora“ (1983: 9). Iako ovaj srpski antropolog smatra da je pisanje dugih, složenih epitafa, inspirisanih narodnim naricanjima, urbani ili paraurbani fenomen, naše terensko

² Prevod: Miodrag / umro 2010. / Pod ovim kamenom / spava Mile / kamen je postavila / supruga Branka / sin Mirko / snaja Gordana / i unuci.

³ Prevod: Branka / pod ovim kamenom / spava Branka / kamen je postavila / ćerka Jordana / zet Dejan / i unuci.

istraživanje istočne Srbije pokazalo je da je ovaj fenomen danas široko rasprostranjen i u ruralnim oblastima.

U Turiji, vlaškom selu u opštini Kučevo, gde se sahranjivanje obavlja u bašti ili ispred kuće (kao i u celom Zviždu), postoji porodični nadgrobnji spomenik sa natpisom na vlaškom, latinicom, koji na istoj strani sadrži i srpski prevod pisan ćirilicom (sl. 7). Na drugoj strani spomenika nalazi se još jedan kraći natpis na srpskom jeziku, zajedno sa imenima članova porodice koji su podigli spomenik (sl. 8). Iz razgovora sa suprugom pokojnika saznale smo da je njen sin, koji dugo živi u Italiji, insistirao na tome da epitaf bude na vlaškom.⁴

Slika 7: Nadgrobnji spomenik iz Turije, opština Kučevo

DUŞAN NU SA RAPUS.
DUŞAN NU SA DUS -
IEL NUMA SA-NTUORS
ÎN VEŞIIE UNÐE A FOST.

ДУШАН НИЈЕ УМРО
ДУШАН НИЈЕ ОТИШАО -
ОН СЕ САМО ВРАТИО
У ВЕЧНОСТ ГДЕ ЈЕ БИО!

Slika 8: Nadgrobnji spomenik iz Turije, opština Kučevo

1946
ДУШАН ПЕТРОВИЋ
ДУШАНЕ - БИО СИ ВЕЛИКИ СУПРУГ,
ОТАЦ, СВЕКАР,
ДЕДА, ДРУГ И ПРИЈАТЕЉ, НИКАД
ПРЕЖАЉЕН, НИКАД ЗАБОРАВЉЕН,
ПАМТИЋЕМО ТИ ИМЕ - ДУШАНЕ -
СПОМЕН ПОДИЖЕ
СУПРУГА ЉУБИСАВА СИН СЛАВИША
СНАЈА ВЕСНА УНУЦИ НИКОЛА И МИЛАН

⁴ Etnička svest Vlaha koji žive van granica zemlje i njihov uticaj na Vlahe u severoistočnoj Srbiji može biti plodna tema daljih istraživanja.

Slobodan Marković Baz i Dragișa Dimitrijević Krčoba iz Slatine, opština Bor, dobro su poznati vlaški narodni pevači i kompozitori o kojima su već pisali rumunski antropolozi (Hedesan 2001). Prvi, Slobodan Marković Baz (preminuo 2012), lično je sastavio dugačak epitaf za sopstveni nadgrobnni spomenik, napisan na vlaškom, latiničnim pismom (sl. 9). I na ovom spomeniku, na jednoj od fotografija, supruga je predstavljena u vlaškoj narodnoj nošnji, dok muškarac na dve fotografije drži violinu kao lični identitetski marker.

Slika 9: Nadgrobnni spomenik iz Slatine, opština Bor

Slika 10: Nadgrobnni spomenik iz Slatine, opština Bor

KÂNPŪ AL NUDSTRU
LAM LUKRATĂ
DUĂMNE ZONA FUOST
DRAGĂ KU LAUTA AM
VEKUITĂ CU JA BINE
AM TRAIT KÂNCEK
ALMIEU NUL MAI
ZĂUIT ȘĂ DAKA
SĂNT ĂN POMĂNT
DAȘĂ VOI SA NUL
ZOJTAC ȚE POMANA
SAMIL DAC⁵

МАРКОВИЋ
СЛОБОДАН
1932 –
СП. ПОД. САМИ СЕБИ
ЗА ЖИВОТА И
ВЕЧНОСТ
МАРКОВИЋ
ХРИСТИНА
19... –

Za Dragișu Dimitrijevića Krčobu (preminuo 2007. godine), epitaf je sastavio Nacionalni savet Rumuna u Srbiji (sl. 11), dok je nadgrobnni spomenik podigla

⁵ Prevod: Našu zemlju / sam radio / Boga sam voleo / sa violinom sam vekovao / sa njom sam dobro živeo / svoju pesmu ne zaboravljam / iako sam u zemlji / vi nemojte da je zaboravite / za pomanu da mi je date. Pošto nedostaje interpunkcija, a reči podeljene po ličnom osećanju autora i bez gramatičkog oslonca, epitaf je teško razumljiv. Razumljivost teksta dodatno usložnjava i to što kamenorezac verovatno ne poznaje jezik. Napisan rumunskim pravopisom, tekst bi mogao da glasi, na primer, ovako: Câmpul al nostru / L-am lucrat / Dumnezeu a fost / Drag. Cu lăuta am / Vecuit, cu ea bine / Am trăit. Cântec / Al meu nu-l mai / Zăuit și dacă / Sunt în pământ. / Da și voi să nu-l / Zăuițați, de pomană / Să mi-l dați.

njegova porodica. Ovaj natpis se u najvećoj meri pridržava pravila standardnog rumunskog jezika, ali su dijalekatske odlike i ovde uočljive. Uticaj srpskog prapopisa je manje izražen. Ipak, imena članova porodice i njihovo srodstvo sa pokojnikom napisani su na srpskom jeziku.

Slika 11: Nadgrobnji spomenik iz Slatine, opština Bor

DRAGIȘA DIMITRIJEVIĆ
KRČOBA
1954 - 2007
DRAGHI, DRUMAȘULE
DRUM AI DRUMĂIT
TOT PENTRU POPORUL TĂU IUBIT
CÂNTECE AI CĂNTAT
JOCURI AI JUCAT
ÎN-TRO HORĂ MARE
ȘA FRUMOASĂ
PE TOT ROMÂNII AI CHEMAT...

MULCE-AI VRUT Ș-AI ÎNCEPUT
CIASU MORTI CEA-N TRECUT
SPOMEN PODIŽU:
MAJKA STANA
SUPRUGA BRANISLAVA
SIN DEJAN
SNAJA NELA
UNUKA MARIJA
ČERKA DANIJELA
ZET DEJAN
CONSILIUL NATIONAL
AL ROMÂNILOR DIN SERBIA⁶

⁶ Prevod: Dragi putniče put si putovao / sve za svoj voljeni narod / pesme si pevao / igre si igrao / u veliko kolo / i lepo / sve Rumune si zvao... / mnogo si hteo i započeo / čas smrti te je prekinuo.

Deo teksta na vlařkom na ovom spomeniku predstavlja prevod pesme sa spomenika Branku Radićeviu (postavljenog 1885. na Stražilovu), koja se inaĉe ĉesto sreće na epitafima u Srbiji: „Mnogo hteo, mnogo zapoĉeo, ĉas umrli, njega je omeo“.

3. Zakljuĉci

Iz oskudne fotografske graĊe kojom raspolazemo moţemo zakljuĉiti da je većina nadgrobnii spomenika sa vlařkim natpisima podignuta tek u najnovije vreme, poĉevši od 2005. godine. Mnoge od njih su podigli i tekstove uklesali ljudi sebi za ţivota. Primećujemo visok stepen varijabilnosti Ńto se pisanja vlařkih govora tiĉe, a u nedostatku norme koja bi regulisala i ujedinila njihovu upotrebu. Oĉigledna je prednost latinice prema ĉirilici (pet natpisa na latinici, samo dva na ĉirilici).

Iako je jezik Vlaha jedva vidljiv u jeziĉkom pejzaţu groblja, Ńto je odraz celokupne demografske i sociolingvistiĉke situacije vlařke zajednice, prisustvo vlařkih / rumunskih natpisa u javnom prostoru groblja predstavlja jasno uoĉljiv znak napretka u odnosu na raniji period. Kao Ńto smo videli, epitafi imaju uglavnom simboliĉku vrednost i koriste se kao markeri identiteta ili kao podrška legitimaciji manjinskih govora. U istoĉnoj Srbiji joř ne postoje zvaniĉni propisi u vezi sa koriřćenjem vlařkog u javnom prostoru, bez obzira na njegovu standardizaciju koja je u toku. Ostaje da se u narednim godinama vidi u kom pravcu će se nastaviti ovi prvi koraci i da li će prisustvo manjinskog jezika u javnom prostoru moći da izmeni postojeće stereotipe, da deluje na percepciju većinskog naroda i podrţi koriřćenje jezika u viře domena.

Bibliografija

- Barni, Monica and Carla Bagna (2010). Linguistic landscape and language vitality. *Linguistic landscape in the city*. Eds. E. Shohamy, E. Ben-Rafael, M. Barni. Multilingual Matters, 3–18.
- Blackwood, Robert (2015). LL explorations and methodological challenges. Analysing France’s regional languages. *Linguistic Landscape* 1(1), 38–53.
- Blommaert, Jan (2013). *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes. Chronicles of complexity*. Multilingual Matters.
- Burima, Maija (2015). Cemetery culture in border zone as a phenomenon of comparative area studies. *Comparative Studies. Cemeteries in Cross-border Regions. Vita Memoriae*. Vol. VI (2). Eds. M. Burima, S. Pivovarchik. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press “Saule”, 11–27.
- Cenoz, Jasone and Durk Gorter (2006). Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism* 3(1), 67–80.

- Colta, Rodica (2014). Lecturi posibile ale cimitirului în localitățile multietnice. *Studii și comunicări de etnologie XXVIII*, 118–128.
- Čolović, Ivan (1983). *Književnost na groblju. Zbirka novih epitafa*. Beograd: Narodna knjiga.
- Dimitrijevic-Rufu, Dejan (1994). Rites de passage, identité ethnique, identité nationale – Le cas d’une communauté roumaine de Serbie. *Terrain 22*, 119–134.
- Eckert, Eva (1998). Language and ethnicity maintenance: Evidence of Czech tombstone inscriptions. *Markers 15*, 204–234.
- Francis, Doris, Leonie Kellaher and Georgina Neophytou (2005). *The secret cemetery*. Oxford: Berg.
- Hedeșan, Otilia (2001). Lăutarii dintr-un sat din Timoc: repertoriu și stil interpretativ. *Studii de literatură română și comparată XVI-XVII*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 51–63.
- Huțanu, Monica and Annemarie Sorescu-Marinković (2015). Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană: provocări și perspective. *Philologica Jassyensia*, An XI, Nr. 2(22), 201–211.
- Landry, Rodrigue and Richard Y. Bourhis (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology 16*(1), 23–49.
- Gorter, Durk, Heiko F. Marten and Luk Van Mensel (Eds.) (2012). *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave-MacMillan.
- Petrović-Rignault, Marijana (2005). À propos du future et de la modalité: description du future en valaque (dialecte daco-roumain de Serbie orientale). *Balkanica XXXV*, 185–198.
- Porović, Virđinija i Ivana Janjić (2013). Надгробни споменик и епитаф на румунском језику у банатском селу Селеуш. *Филологија и интеркултуралност*. Ур. А Вранеш и Љ. Марковић. Београд: Филолошки факултет, 139–151.
- Sikimić, Biljana (2005). Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje“. *Actele simpozionului „Banatul – trecut istoric și cultural”*. Timișoara – Novi Sad – Reșița: Editura Marineasa, 148–158.
- Sikimić, Biljana (2011). Romanian linguistic identity in today Serbia. *Cultural Spaces and Archaic Background*. Eds. D. Suiogan, Ș. Mariș, C. Dărăbuș. Baia Mare: Editura Universității de Nord, Editura Ethnologica, 14–33.
- Sikimić, Biljana i Motoki Nomachi (2016). Језички пејзаж меморијалног простора вишејезичних заједница: банатски Бугари/Палћани у Србији. *Јужнословенски филолог 72*, 7–31.
- Tufi, Stefania (2016). Constructing the self in contested spaces: The case of Slovenian-speaking minorities in the area of Trieste. *Negotiating and contesting identities in linguistic landscapes*. Eds. R. Blackwood, E. Lanza, H. Woldemariam. Bloomsbury Academic, 101–116.
- Țîrcomnicu, Emil (2015). La românii timoceni din Serbia de nord-est. Note de teren din localitatea Slatina, districtul Bor. *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*. Serie nouă, tom. 26, 23–52.
- VanDam, Kara (2008). Dutch-American language shift: Evidence from the grave. *LACUS Forum 34: Speech and Beyond*. Eds P. Sutcliffe, L. Stanford, A. Lommel. Hourston, TX: LACUS, 31–40.

- Walter, Tony and Clare Gittings (2010). What Will the Neighbours Say? Reactions to Field and Garden Burial. *The Matter of Death. Space, Place and Materiality*. Eds. J. Hockey, C. Komaromy, K. Woodthorpe. London: Palgrave Macmillan, 165–177.
- Woodthorpe, Kate (2010). Private Grief in Public Spaces: Interpreting Memorialisation in the Contemporary Cemetery. *The Matter of Death. Space, Place and Materiality*. Eds. J. Hockey, C. Komaromy, K. Woodthorpe. London: Palgrave Macmillan, 117–132.
- Yigezu, Moges and Robert Blackwood (2016). Harari linguistic identity in the LL: Creation, legitimization and omission in the city of Harar, Ethiopia. *Negotiating and contesting identities in linguistic landscapes*. Eds. R. Blackwood, E. Lanza, H. Woldemariam. Bloomsbury Academic, 131–143.

Izvori ilustracija

Slike 1 i 2. Nadgrobnii spomenik iz Dušanovca, opština Negotin. Fotografija Annemarie Sorescu-Marinković, 2016.

Slike 3 i 4. Nadgrobnii spomenik iz Dušanovca, opština Negotin. Fotografija Annemarie Sorescu-Marinković, 2016.

Slika 5. Nadgrobnii spomenik iz Dušanovca, opština Negotin. Fotografija Annemarie Sorescu-Marinković, 2016.

Slika 6. Nadgrobnii spomenik iz Manastirice, opština Petrovac na Mlavi. Fotografija dobijena od Pauna Es Durlića, 2015.

Slike 7 i 8. Nadgrobnii spomenik iz Turije, opština Kučevo. Fotografija Annemarie Sorescu-Marinković, 2016.

Slike 9 i 10. Nadgrobnii spomenik iz Slatine, opština Bor. Fotografija Emil Crkorniku, 2015.

Slika 11. Nadgrobnii spomenik iz Slatine, opština Bor. Fotografija Emil Crkorniku, 2015. (objavljeno u: *Ţircomnicu* 2015: 29).

New funeral inscriptions in Vlach in Eastern Serbia

Monica Huțanu, Annemarie Sorescu-Marinković

Summary

In this paper we discuss the linguistic landscape of the graveyards of Eastern Serbia, with a special focus on a very recent phenomenon: the appearance of epitaphs in Vlach, a minority language whose codification and standardization have been developing at a fast pace in recent years. The creation of an official script for the Vlach language, the publication of various translations in Vlach, as well as the decision of standardization of Vlach (September 2015) testify to the fact that members of this community have started to openly express their ethnic and linguistic identity. Therefore, the appearance of epitaphs and other public signs in Vlach can

be seen both as the result of these measures or of the general linguistic and sociolinguistic climate, and as a possible trigger of change. The linguistic landscape reflects the relative strength and status of various languages in a specific sociolinguistic and multilingual context, but at the same time contributes to building the sociolinguistic context, influencing the way people perceive the status of different languages.

As far as the methodology of collecting and analyzing the data is concerned, we depart from the quantitative approach commonly used in linguistic landscape studies. While we recognize the importance of a quantitative approach, due to its contextualized, comparative and diachronic potential, we believe that only a qualitative approach can render relevant results in our particular case. Therefore, even if the appearance of funeral inscriptions in Vlach is insignificant from a statistical angle (we found only seven such signage), it is certainly symptomatic, since “the statistically insignificant can be a sign of momentous change” (Blommaert 2013: 46).

From the meager photographic material at our disposal, we can conclude that most of the gravestones with Vlach inscriptions have been erected starting with 2005, many of them by and during the life of the ones to be buried there. Due to the absence of a commonly accepted linguistic norm (in spite of the recent – but contested – standardization), we noticed a high degree of variability in writing the Vlach speeches. As well, there is an obvious advantage of the Latin alphabet over the Cyrillic (five inscriptions in Latin, two in Cyrillic).

Although the language of the Vlachs is barely visible in the linguistic landscape of the graveyard, which is a reflection of the overall demographic and sociolinguistic situation of the Vlachs, the presence of Vlach inscriptions in the public space of the cemetery indicates progress compared to the previous years. Epitaphs have a largely symbolic value and are used as markers of identity or as support for the legitimacy of the minority speech. In Eastern Serbia there are still no official regulations regarding the use of Vlach in the public space, regardless of its standardization. Therefore, it remains to be seen, in the coming years, whether the presence of this minority language in the public space will be able to challenge the existing stereotypes, will impact on the perception of the majority and support the use of the languages in other domains.

Key words: linguistic landscape, epitaphs, funeral inscriptions, Vlach language, Romanian language, Vlachs, Eastern Serbia

dr Monica Hušanu
Filološki fakultet, Beograd
E-пошта: monicahutanu@gmail.com
dr Annemarie Sorescu-Marinković
Balkanološki institut SANU, Beograd
E-пошта: annelia22@yahoo.com

Примљено: 1. 12. 2016.
Прихваћено: 15. 12. 2016.